3. Het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit heeft geen betrekking op de samenstelling van sportploegen, met name in de vorm van nationale ploegen, daar de opstelling dezer ploegen alleen van belang is voor de sport en als zodanig buiten de economische activiteit staat.

4. Het discriminatieverbod geldt niet alleen voor het optreden van het openbaar gezag maar strekt zich ook uit tot bepalingen van andere aard, strekkende tot collectieve regeling van arbeid in loondienst en dienstverrichtingen.

5. De non-discriminatieregel is van toepassing op alle rechtsbetrekkingen, die, hetzij wegens de plaats waar zij worden aangegaan, hetzij wegens de plaats waar zij hun uitwerking hebben, op het grondgebied van de Gemeenschap kunnen worden gelokaliseerd.

6. Artikel 59, eerste alinea, doet, althans voorzover het is gericht op de afschaffing van elke discriminatie op grond van nationaliteit, na afloop van de overgangsperiode voor particulieren, rechten ontstaan die door de nationale rechter moeten worden gehandhaafd.

In de zaak 36-74,

betreffende een verzoek aan het Hof krachtens artikel 177 EEG-Verdrag van de Arrondissementsrechtbank te Utrecht, in het aldaar aanhangig geding tussen

1. Bruno Nils Olaf Walrave,

2. Longinus Johannes Norbert Koch,

en

1. Association Union Cycliste Internationale,

2. Koninklijke Nederlandsche Wielren Unie,

3. Federacion Española Ciclismo,

om een prejudiciële beslissing inzake de uitlegging van de artikelen 7, 48 en 59 EEG-Verdrag en van de bepalingen van verordening (EEG) nr. 1612/68 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap (PB nr. L 257 van 19 oktober 1968, blz. 2),

wijst

HET HOF VAN JUSTITIE,

samengesteld als volgt: R. Lecourt, President, C. Ó Dálaigh en A. J. Mackenzie

Stuart, Kamerpresidenten, A. M. Donner, R. Monaco, J. Mertens de Wilmars (rapporteur), P. Pescatore, H. Kutscher en M. Sørensen, Rechters,

Advocaat-Generaal: J.-P. Warner
Griffier: A. Van Houtte

het navolgende

ARREST

Ten aanzien van de feiten

Overwegende dat de verwijzingsbeschikking en de krachtens artikel 20 van 's Hofs EEG-Statuut ingediende schriftelijke opmerkingen kunnen worden samengevat als volgt:

I — Feiten en procesverloop

Verzoekers in het hoofdgeding, de heren Walrave en Koch, beiden van Nederlandse nationaliteit, plegen tegen betaling hun diensten te verlenen door als gangmaker uit te komen in baanwedstrijden met zogenaamde „stayers", op motoren, in het zog waarvan de wielrenner rijdt. Zij verrichten deze diensten krachtens overeenkomsten met de wielrenner (stayer) of de wielerbonden, dan wel met sponsors. Tot de wedstrijden waaraan zij deelnemen behoren de wereldkampioenschappen, waarvan het door de Union Cycliste Internationale (hierna te noemen UCI) vastgestelde reglement de volgende bepaling bevat: „met ingang van 1973 moet de gangmaker van dezelfde nationaliteit zijn als de wielrenner." Verzoekers in het hoofdgeding achtten deze bepaling onverenigbaar met het Verdrag van Rome, voor zover hierdoor wordt verhinderd dat een gangmaker van een Lid-Staat zijn diensten aanbiedt aan een stayer van een andere Lid-Staat, en dagvaardden de UCI, de Koninklijke Nederlandsche Wielren Unie en de Federacion Española Ciclismo (deze laatste organiseerde de wereldkampioenschappen van 1973). Zij verzochten de rechtbank de bepaling nietig te verklaren en verweersters te gelasten tot de wereldkampioenschappen ploegen toe te laten die worden gevormd door verzoekers en door stayers die niet van Nederlandse nationaliteit zijn, mits zij onderdaan zijn van een andere Lid-Staat.

De arrondissementsrechtbank te Utrecht, van oordeel dat zich hier een vraag van uitlegging van het Gemeenschapsrecht voordeed, verzocht het Hof van Justitie bij beschikking van 15 mei 1974 bij wege van prejudiciële beslissing uitspraak te doen inzake de volgende vragen:

1. Aangenomen dat de overeenkomst tussen een gangmaker enerzijds en een stayer, een wielerbond en/of een sponsor anderzijds, is aan te merken als een arbeidsovereenkomst, dienen artikel 48 EEG-Verdrag en de bepalingen van verordening (EEG) nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968, betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap, aldus te worden uitgelegd dat de bepaling in het reglement voor wereldkampioenschappen van de Union Cycliste Internationale, luidende „Dès

l'année 1973 l'entraîneur doit être de la nationalité du coureur", daarmede in strijd kan worden geacht?

1. Is het daarbij van belang dat genoemde bepaling in het reglement ziet op een sportevenement, waarbij landen of nationaliteiten dingen om de wereldtitel?

2. Indien sub-vraag (1) bevestigend wordt beantwoord, maakt het dan verschil of de gangmaker is aan te merken als een deelnemer aan de wedstrijd dan wel als iemand die slechts een ondersteunende functie ten behoeve van de deelnemer (stayer) vervult?

3. Is het verder van belang of de betreffende wereldkampioenschappen op het grondgebied van een Lid-Staat van de EEG dan wel daarbuiten worden gehouden, aangenomen dat de wereldkampioenschappen als het ware hun schaduw vooruit werpen doordat zij mede bepalend zijn voor de keuze van een gangmaker bij selectiewedstrijden en andere wedstrijden op nationaal niveau?

2. Aangenomen dat de overeenkomst tussen een gangmaker enerzijds en een stayer, een wielerbond en/of een sponsor anderzijds is aan te merken als een overeenkomst tot het verrichten van enkele diensten, dient artikel 59 EEG-Verdrag aldus te worden uitgelegd, dat de bepaling in het reglement voor wereldkampioenschappen van de Union Cycliste Internationale, luidende „Dès l'année 1973 l'entraîneur doit être de la nationalité du coureur", daarmede in strijd kan worden geacht?

1. Is het daarbij van belang dat genoemde bepaling in het reglement ziet op een sportevenement, waarbij landen of nationaliteiten dingen om de wereldtitel?

2. Indien sub-vraag (1) bevestigend wordt beantwoord, maakt het dan verschil of de gangmaker is aan te merken als een deelnemer aan de wedstrijd, dan wel als iemand die slechts een ondersteunende functie ten behoeve van de deelnemer (stayer) vervult?

3. Is het verder van belang of de betreffende wereldkampioenschappen op het grondgebied van een Lid-Staat van de EEG dan wel daarbuiten worden gehouden, aangenomen dat de wereldkampioenschappen als het ware hun schaduw vooruitwerpen doordat zij mede bepalend zijn voor de keuze van een gangmaker bij selectiewedstrijden of andere wedstrijden op nationaal niveau?

4. Komt aan artikel 59 EEG-Verdrag naar zijn aard rechtstreekse werking toe binnen de rechtsorden van de Lid-Staten van de EEG?

3. Indien één van beide bovenstaande vragen ontkennend wordt beantwoord:

Dient artikel 7 EEG-Verdrag aldus te worden uitgelegd, dat de bepaling in het reglement voor wereldkampioenschappen van de Union Cycliste Internationale, luidende „Dès l'année 1973 l'entraîneur doit être de la nationalité du coureur", daarmede in strijd kan worden geacht?

1. Is het daarbij van belang dat genoemde bepaling in het reglement ziet op een sportevenement, waarbij landen of nationaliteiten dingen om de wereldtitel?

2. Indien sub-vraag (1) bevestigend wordt beantwoord, maakt het dan verschil of de gangmaker is aan te merken als een deelnemer aan de wedstrijd, dan wel als iemand die slechts een ondersteunende functie ten behoeve van de deelnemer (stayer) vervult?

3. Is het verder van belang of de betreffende wereldkampioenschappen op het grondgebied van een Lid-Staat van de EEG dan wel daarbuiten worden gehouden, aangenomen dat de wereldkampioenschappen als het ware hun schaduw vooruitwerpen doordat zij mede bepalend zijn voor de keuze van een gangmaker bij selec-

tiewedstrijden en andere wedstrijden op nationaal niveau?

4. Komt aan artikel 7 van het EEG-Verdrag naar zijn aard rechtstreekse werking toe binnen de rechtsorden van de Lid-Staten van de EEG?

De verwijzingsbeschikking is op 24 mei 1974 ingeschreven ter griffie van het Hof.

Het Hof heeft, op rapport van de Rechter-Rapporteur en gehoord de Advocaat-Generaal, besloten af te zien van instructiemaatregelen.

Schriftelijke opmerkingen zijn ingediend door de Commissie, de regering van het Verenigd Koninkrijk, de Union Cycliste Internationale, de Koninklijke Nederlandsche Wielren Unie, Bruno Walrave en Longinus Koch.

II — Opmerkingen, ingediend krachtens artikel 20 van het Statuut van het Hof van Justitie

A — Opmerkingen van de Commissie

Eerste vraag (artikel 48 van het Verdrag en verordening nr. 1612/68)

1. De Commissie merkt allereerst op dat het Nederlandse rechtscollege achtereenvolgens van verschillende onderstellingen is uitgegaan betreffende het rechtskarakter van het door de gangmaker gesloten contract en zij meent dat de nationale rechter over deze vraag dient te beslissen. Indien deze zou vaststellen dat het om een arbeidscontract gaat omdat de gangmaker werkt voor rekening van een andere persoon tot wie hij in een ondergeschiktheidsverhouding treedt — hetgeen volgens de Commissie inderdaad het geval is — dan is de gangmaker een werknemer op wie artikel 48 van het Verdrag van toepassing is; de litigieuze bepaling is dan nietig of kan althans voor dergelijke contracten niet gelden, omdat in artikel 7, lid 4, van verordening nr. 1612/68 discriminatie op grond van nationaliteit in „bepalingen van collectieve of individuele arbeidsovereenkomsten of van enige andere collectieve regeling" worden verboden.

Meer in het algemeen is de litigieuze bepaling van het UCI-reglement om dezelfde reden in strijd met artikel 48, lid 2, een bepaling waarvan het Hof heeft erkend dat zij rechtstreeks toepasselijk is (arrest van 4 april 1974 in de zaak 167-73, *Commissie t. Franse Republiek,* Jurispr. 1974, blz. 359). Een dergelijke discriminatie vormt ook een schending van de artikelen 1 en 2 van verordening nr. 1612/68.

Arbeidsvoorwaarden die onderscheid maken tussen nationale onderdanen en buitenlanders behoeven echter niet steeds een discriminatie te vormen, met name niet wanneer er „objectieve verschillen" bestaan tussen de situaties van de betrokken werknemers (arrest van 12 februari 1974 in de zaak 152-73, *Sotgiu t. Deutsche Bundespost,* Jurispr. 1974, blz. 153).

De Commissie onderzoekt of dergelijke „objectieve verschillen" met betrekking tot de werkgelegenheid in sportactiviteiten kunnen bestaan en merkt hieromtrent het volgende op:

a) Artikel 48 is van toepassing op recreatieve, sportieve en andere activiteiten, zoals op alle economische activiteiten, doch alleen indien zij als beroep worden uitgeoefend. Artikel 48 geldt derhalve niet voor activiteiten die door amateurs worden uitgeoefend. Uit het voorbeeld van wedstrijden achter motoren blijkt echter dat men in dit opzicht niet zonder meer een sportwedstrijd kan qualificeren, daar de beroepsgangmaker zowel aan amateurs als aan beroepswielrenners medewerking verleent. Derhalve dient de activiteit van elke deelnemer afzonderlijk te worden bezien.

b) Een bepaling waarbij buitenlanders worden uitgesloten is volkomen gerechtvaardigd bij de vorming van een nationale sportploeg, maar dan ook

alléén daarvoor. Daarentegen zijn de zogenaamde „vreemdelingenclausules" in de statuten van sportverenigingen die het opnemen van buitenlanders verbieden of hun aantal beperken, van rechtswege nietig.

c) Men kan niet alleen bij de teamsport tot een nationale ploeg behoren maar ook bij een individuele sport. In de onderhavige zaak komt nu juist de vraag aan de orde of iemand tot een sportploeg behoort.

2. De eerste sub-vraag houdt in of het voor de hoofdvraag van belang is dat het gaat om „een sportevenement, waarbij landen of nationaliteiten dingen om de wereldtitel".

De Commissie is van mening dat wanneer bij de vorming van een nationale ploeg, zelfs van beroepssportbeoefenaren, eenmaal een clausule tot uitsluiting van buitenlanders toelaatbaar is, de aard van de wedstrijd waaraan de nationale ploeg deelneemt (wereldkampioenschappen, Europese of regionale kampioenschappen ..) van weinig belang is voor de beslissing van het geding.

3. Het antwoord op de tweede subvraag is echter van beslissende betekenis voor de beslechting van het geschil. Het gaat hier om de vraag of de gangmaker in dezelfde zin als de wielrenner deel uitmaakt van de nationale ploeg; zo ja, kan de nationaliteitsclausule hem met recht worden tegengeworpen.

De feiten dienen door de nationale rechter van geval tot geval, naar gelang van de verschillende sporten te worden beoordeeld, maar zo, dat aan het begrip „nationale ploeg" niet een ruimere draagwijdte wordt gegeven dan het doel daarvan toelaat. Zo zouden de begeleiders van die ploeg (soigneurs, ploegleiders, verzorgers van het materiaal) die niet aan de wedstrijd zelf meedoen, in geen geval als deelnemers van een nationale ploeg kunnen worden beschouwd.

Zelfs wanneer, zoals in casu, aan de wedstrijd zelf wordt deelgenomen, dient de nationale rechter erop te letten dat de voorwaarden die moeten zijn vervuld om te kunnen vaststellen dat er geen discriminatie plaatsvindt, aan dit begrip geen afbreuk doen. De Commissie stelt in dit verband bepaalde toetsingscriteria voor: de technische kenmerken van de betrokken activiteit (sportieve kwaliteiten van de gangmaker), het eventuele gelegenheidskarakter van de deelneming aan de activiteiten van de ploeg, het toepassingsgebied van de wedstrijdreglementen van de organisatoren en de wijze waarop de prijsuitreiking aan de winnaar wordt verricht.

4. De derde sub-vraag houdt in, of onderscheiden dient te worden naar gelang de wereldkampioenschappen op het grondgebied van een Lid-Staat van de EEG dan wel daarbuiten worden gehouden, „aangenomen dat de wereldkampioenschappen ... mede bepalend zijn voor de keuze van een gangmaker bij selectiewedstrijden en andere wedstrijden op nationaal niveau".

Deze vraag is slechts van belang in de hypothese dat een bepaling tot uitsluiting van buitenlanders onverenigbaar met artikel 48 zou worden geacht. Daar het Verdrag alleen van toepassing is op het grondgebied waarover Lid-Staten hun bevoegdheden uitoefenen, zal in dat geval geen beroep kunnen worden gedaan op het discriminerend karakter van de bepaling bij wedstrijden in een derde land.

De vraag is evenwel niet van belang voor de oplossing van het geschil, indien de gangmaker op dezelfde voet als de wielrenner deel uitmaakt van de nationale ploeg. Indien de uitsluitingsclausule als geoorloofd wordt beschouwd, zal de wielrenner weliswaar worden aangemoedigd voor zijn verdere activiteit een landgenoot te kiezen, hetgeen mogelijkerwijs onder de artikelen 85 en 86 van het Verdrag valt, maar uit het oogpunt van de eventuele discriminatie bij wedstrijden van nationale ploegen — die hier uitsluitend ter beschouwing staat — moet worden erkend, dat een dergelijke discriminatie inherent is aan het begrip „nationale ploeg".

Tweede vraag (artikel 59 van het Verdrag)

1. De Commissie merkt op dat de tweede vraag slechts zal moeten worden beantwoord indien de activiteit van de gangmaker niet op grond van een arbeidscontract wordt verricht, aangezien het begrip „dienstverrichtingen" ingevolge artikel 60, eerste alinea, een „restkarakter" heeft.

In dat geval rijst een specifiek probleem. In tegenstelling tot verordening nr. 1612/68 schrijven de bepalingen betreffende de vrijheid van vestiging en het vrij verrichten van diensten alleen de afschaffing voor van de discriminaties welke voortvloeien uit de wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen van de Lid-Staten of „van die bestuursrechtelijke procedures en handelwijzen, voortvloeiende hetzij uit de nationale wetgeving, hetzij uit voordien tussen de Lid-Staten gesloten akkoorden..." (artikel 54, lid 3, sub c). Ondanks de normatieve schijn ervan is het twijfelachtig of het reglement van de UCI, een particuliere associatie van twee internationale federaties van nationale wielerbonden, tot de in de betrokken bepaling bedoelde categorieën kan worden gerekend.

2. Indien het ging om bepalingen die onder artikel 59 vallen, zouden de antwoorden die op de eerste drie sub-vragen inzake artikel 48 zijn voorgesteld, met name betreffende het bestaan van een discriminatie, ook gelden in het kader van artikel 59.

3. Al heeft een antwoord op de vierde sub-vraag ten aanzien van de directe werking van artikel 59 volgens de Commissie wegens het particuliere karakter van het UCI-reglement, geen praktische betekenis voor de oplossing van het geschil, theoretisch is het niettemin van fundamenteel belang.

De Raad heeft voor het vrij verrichten van diensten op het gebied van de sport nog geen richtlijn vastgesteld ter uitvoering van het algemeen programma van 18 december 1961, hoewel zulks in gevolge artikel 54, lid 2, toch vóór het einde van de overgangsperiode had moeten geschieden. Op 23 december 1969 heeft de Commissie een voorstel voor een richtlijn ingediend tot vrijmaking van een aantal activiteiten — onder andere van sportbeoefenaren — (PB nr. C 21 van 19 februari 1970), maar deze richtlijn is nog niet door de Raad vastgesteld.

Voor het rechtstreeks toepasselijke karakter van artikel 59 wijst de Commissie op de jurisprudentie van het Hof ten aanzien van de directe werking van artikel 48 (arrest van 4 april 1974, zaak 167-73, *Commissie t. Franse Republiek,* Jurispr. 1974, blz. 359), artikel 53 (arrest van 15 juli 1964, zaak 6-64, *Costa t. Enel,* Jurispr. 1964, blz. 1163) en artikel 52 (arrest van 21 juni 1974, zaak 2-74, Reyners). Zij merkt op dat de bepalingen van artikel 59 — evenals die van artikel 60, derde alinea — voldoen aan de vereisten welke het Hof van Justitie heeft gesteld voor rechtstreeks toepasselijke bepalingen: a) de hierin neergelegde norm is duidelijk en nauwkeurig omschreven; b) zij is onvoorwaardelijk; c) de inwerkingtreding van de daarin vervatte verplichting wordt niet afhankelijk gesteld van maatregelen hetzij van de Lid-Staten, hetzij van de Gemeenschapsinstellingen.

Allereerst is de norm duidelijk en nauwkeurig omschreven omdat alle beperkingen die ingevolge artikel 59 moeten verdwijnen wettelijke bepalingen of administratieve handelwijzen zijn waardoor:

a) degene die de dienst verricht verplicht wordt zijn woonplaats te hebben of gevestigd te zijn in het land waar hij de dienst wil verrichten;

b) een verschil van behandeling ontstaat tussen de onderdanen van de Gemeenschap die op het grondgebied van de Lid-Staat zijn gevestigd waar de dienst wordt verricht en andere personen;

c) een verschil van behandeling bij een dienstverrichting wordt toegepast op grond van de nationaliteit.

Dit zelfde begrip „beperkingen" is trouwens ook gebruikt in artikel 62 waarvan de rechtstreekse werking algemeen wordt aangenomen, terwijl het Hof reeds heeft beslist dat de moeilijkheden die de nationale rechter zou kunnen hebben bij de vaststelling of een bepaalde situatie een beperking vormt, geen hinderpaal vormen voor de rechtstreekse werking (arrest van 21 juni 1974, zaak 2-72, *Reyners t. Belgische Staat).*

De verplichting van artikel 59 is na het einde van de overgangsperiode onvoorwaardelijk en wordt niet afhankelijk gesteld van nadere maatregelen hetzij van de Lid-Staten, hetzij van de Gemeenschapsinstellingen. Artikel 59 bepaalt weliswaar dat de liberalisatie plaats vindt „in het kader van de volgende bepalingen", maar deze uitdrukking wordt geconcretiseerd in artikel 63, dat de vaststelling van een algemeen programma, uit te voeren door middel van richtlijnen, voorschrijft. Dit algemeen programma is aangenomen en de artikelen 59 en 63 laten de Raad geen enkele speelruimte ten aanzien van de datum waarop deze richtlijnen moesten zijn vastgesteld. Het Verdrag stelt de opheffing der beperkingen na het verstrijken van de termijn niet afhankelijk van vast te stellen of reeds vastgestelde richtlijnen of van richtlijnen op grond van artikel 57 van het Verdrag betreffende de coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen inzake de toegang tot het beroep of de onderlinge erkenning van diploma's.

Derde vraag (artikel 7 van het Verdrag)

Deze vraag kent betreffende de verenigbaarheid van de litigieuze clausule met artikel 7 van het Verdrag, dezelfde subvragen als de eerste, alsmede de subvraag naar de rechtstreekse toepasselijkheid van artikel 7.

1. Wat betreft de rechtstreekse toepasselijkheid van artikel 7, verwijst de Commissie naar haar opmerkingen in de zaak 14-68 *(Wilhelm t. Bundeskartellamt,* Jurispr. 1969, blz. 1) waarin zij heeft voorgesteld deze vraag bevestigend te beantwoorden. Het Hof heeft zich in het arrest van 17 juli 1973 (zaak 13-63, *Italiaanse Republiek t. Commissie,* Jurispr. 1963, blz. 349) overigens reeds uitgesproken voor de rechtstreekse toepasselijkheid van artikel 7.

2. Daar deze bepaling alleen geldt „onverminderd de bijzondere bepalingen" van het Verdrag en zij derhalve een subsidiair karakter heeft, wordt de strekking ervan op het gebied van het vrij verkeer van personen aanzienlijk beperkt. Artikel 7 zou slechts kunnen worden toegepast in afzonderlijke gevallen van discriminatie die niet berusten op nationale vigerende wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen, doch van een particulier uitgaan, zoals hier het geval lijkt te zijn. Ten slotte dient de litigieuze bepaling uiteraard als discriminerend te worden beschouwd.

B — Opmerkingen van de regering van het Verenigd Koninkrijk

De opmerkingen van de regering van het Verenigd Koninkrijk betreffen alleen het antwoord op vraag twee, vierde subvraag, omtrent de directe werking van artikel 59. De regering verwijst naar haar opmerkingen in de zaak 33-74, *Van Binsbergen.* Hieruit blijkt dat de artikelen 59 en 60 volgens de regering van het Verenigd Koninkrijk na het verstrijken van de overgangsperiode rechtstreeks toepasselijk zijn, ondanks het feit dat de in artikel 63, lid 2, en artikel 57, lid 1, (waarnaar artikel 66 voor de diensten verwijst) bedoelde richtlijnen nog niet konden worden vastgesteld (de regering van het Verenigd Koninkrijk verwijst naar het arrest van het Hof van 21 juni 1974 in de zaak 2-74, *Reyners t. Belgische Staat).*

C — Opmerkingen van de UCI en de Koninklijke Nederlandsche Wielren Unie (KNWU)

1. Alvorens de vragen van de nationale rechter te beantwoorden, geven de UCI en de KNWU een overzicht van de ge-

schiedenis, de samenstelling en de doelstellingen van de Union Cycliste Internationale, de voornaamste modaliteiten van de organisatie van wereldkampioenschappen, de kenmerken van stayerwedstrijden en de bestaansreden van de nationaliteitsbepaling.

Hieruit blijkt het volgende:

— de UCI verenigt op het ogenblik de Fédération Internationale Amateur de Cyclisme (FIAC) met 108 nationale wielerbonden en de Fédération Internationale de Cyclisme Professionnel (FICP); met 18 nationale wielerbonden;

— de organisatie van de wereldkampioenschappen, zowel voor amateurs als voor beroepsrenners, berust jaarlijks bij een nationale wielerbond onder toezicht van de UCI;

— in de stayerij is de rol van de gangmaker belangrijk: alleen hij bepaalt de snelheid, rekening houdend met de fysieke mogelijkheden van de wielrenner, die taktisch gezien slechts een zeer beperkt zicht heeft op het verloop van de wedstrijd, omdat hij zich dicht achter de gangmaker bevindt;

— het motief om de nationaliteitsclausule in het UCI-reglement op te nemen is de overweging dat, aangezien de wereldkampioenschappen bedoeld zijn om vertegenwoordigers van verschillende nationaliteiten tegen elkaar te laten uitkomen, het noodzakelijk is dat de deelnemers ook werkelijk de nationaliteit bezitten van het land, dat zij worden geacht te vertegenwoordigen. Bij stayerswedstrijden geldt deze voorwaarde dus evenzeer voor de gangmaker als voor de wielrenner.

2. Bij hun bespreking van de vraagstelling van de arrondissementsrechtbank te Utrecht betwisten de UCI en de KNWU in de eerste plaats de verwijzingsbeschikking:

— voor een antwoord op de daarin gestelde vragen dient het Hof de concrete casuspositie te bezien, waardoor het kader van artikel 177 van het Verdrag wordt overschreden;

— de nationale rechter heeft vragen met betrekking tot de uitlegging van de artikelen 48 en 59 voorgelegd, zonder zich te hebben afgevraagd of in het onderhavige geval wel sprake is van contractuele verhoudingen in de zin dezer artikelen; hij had, alvorens de zaak te verwijzen, van de artikelen 7, 48 of 59 van het Verdrag de toepasselijke bepaling moeten kiezen;

— de sub-vragen betreffende de directe werking van de artikelen 7 en 59 stellen niet de in casu essentiële vraag aan de orde of de artikelen 7, 48 en 59 rechtstreekse werking hebben, niet alleen tegenover de nationale autoriteiten, maar ook in de betrekkingen tussen particulieren.

3. Volgens de UCI en de KNWU valt de litigieuze bepaling in het UCI-reglement buiten de werkingssfeer van het EEG-Verdrag:

— de territoriale werking der bepaling strekt zich tot ver buiten het grondgebied van de EEG uit;

— zij maakt geen deel uit van een nationale wet maar van een internationaal privaatrechtelijk reglement, zodat zij niet kan vallen onder de artikelen 7, 48 en 59 die een harmonisatie of zelfs unificatie van de rechtsstelsels in de Gemeenschap beogen;

— zelfs indien men aanneemt dat het Gemeenschapsrecht toepasselijk is en de litigieuze bepaling een discriminerend karakter heeft, staat nog geenszins vast of het Gemeenschapsrecht voorrang heeft boven een internationaal reglement;

— het Hof van Justitie kán de eventuele nietigheid van een in meer dan 100 landen geldende internationale regel, niet vaststellen.

Daar het UCI-reglement rechtsgeldig is tot stand gekomen en het communautaire recht daarop niet van toepassing is, is

de nationaliteitsclausule geldig en bijgevolg ook alle contracten die, rekening houdend met deze bepaling, zijn afgesloten.

4. In een poging het begrip „discriminatie" nader te bepalen, maken de UCI en de KNWU twee opmerkingen met betrekking tot de definitie van dit begrip door het Hof in het arrest van 17 juli 1963 (zaak 13-63, *regering van de Italiaanse Republiek t. Commissie EEG,* Jurispr. 1963, blz. 349): „dat sprake zou zijn geweest van discriminatie in materiële zin, indien hetzij vergelijkbare gevallen op verschillende wijze, hetzij verschillende gevallen op gelijke wijze waren behandeld."

Volgens de UCI en de KNWU is een verschillende behandeling van gelijke gevallen wel discriminerend maar dit is niet zo bij gevallen die slechts vergelijkbaar zijn. Bovendien is er zelfs bij gelijke gevallen slechts discriminatie indien de verschillende behandeling duidelijk alle grond mist.

Zo vindt in het onderhavige geval de ongunstige behandeling van de Nederlandse gangmaker — hem wordt verhinderd een contract te sluiten met een Belgisch wielrenner — zijn grond in de aan wereldkampioenschappen inherente regel, dat een nationale ploeg slechts uit eigen onderdanen mag bestaan. Het verschil in behandeling is dus niet duidelijk ongegrond.

5. Ten aanzien van de vragen van de nationale rechter zijn de UCI en de KNWU van mening dat de sub-vragen nr. 1 tegelijk met de hoofdvragen moeten worden beantwoord, terwijl de andere sub-vragen apart moeten worden behandeld. De litigieuze bepaling betreft immers alleen de wereldkampioenschappen die slechts eenmaal per jaar worden georganiseerd. Ten opzichte van het gehele baanseizoen is er dus veeleer sprake van een uitzondering dan van de regel, hetgeen het belang van de sub-vragen nr. 1 verklaart.

Eerste vraag en sub-vraag 1

De UCI en de KNWU betwijfelen of de relatie tussen de gangmaker en de wielrenner wel als een arbeidscontract kan worden beschouwd. In de eerste plaats sluit de betekenis van de rol van de gangmaker in de westrijd het bestaan van een ondergeschiktheidsverhouding uit. Bovendien is niet aangetoond dat Koch en Walrave de gangmakerij als hun beroep uitoefenen en dat zij uit hoofde van hun beroep aan de wereldkampioenschappen deelnemen (want de UCI-reglementen kennen geen onderscheid tussen beroeps- en amateurgangmakers). Een zuiver recreatieve activiteit zonder economisch oogmerk valt niet onder het Gemeenschapsrecht (antwoord van de Commissie op een vraag van de heer Seefeld, PB nr. C 12 van 9 februari 1971, blz. 10 en 11).

Aangenomen dat artikel 48 toepasselijk is, dan dient de meer specifieke toepasselijkheid van artikel 7, lid 4, van verordening nr. 1612/68 van 15 oktober 1968 (PB nr. L 257, blz. 2) te worden onderzocht: „bepalingen van collectieve of individuele arbeidsovereenkomsten of van enige andere collectieve regeling inzake het aanvaarden van arbeid, de tewerkstelling, de beloning, de overige arbeidsvoorwaarden en de voorwaarden voor ontslag zijn van rechtswege nietig, voor zover daarin discriminerende voorwaarden worden vastgesteld of toegestaan ten opzichte van werknemers, die onderdaan zijn van andere Lid-Staten". Al toont deze bepaling aan dat verordening nr. 1612/68 van toepassing is op overeenkomsten, aangegaan door particulieren, voor de toepassing van artikel 7, lid 4, van verordening nr. 1612/68 op het contract van een gangmaker met een wielrenner, een sportbond of een sponsor, moet ook nog worden aangenomen dat de litigieuze bepaling uit het UCI-reglement deel uitmaakt van het contract, hetgeen nauwelijks verdedigbaar is.

Volgens de UCI en de KNWU verzetten zich zowel de ernstige gevolgen van een nietigheid van rechtswege der bepaling als een genuanceerde opvatting inzake

het begrip discriminatie, tegen de toepassing van artikel 48 en verordening nr. 1612/68.

Sub-vraag 2

De onderscheiding of de gangmaker aan de westrijd deelneemt of slechts een ondersteunende functie vervult vormt geen voldoende duidelijk criterium voor de vraag of de nationaliteitsclausule al of niet verenigbaar is met het Gemeenschapsrecht. Veeleer dient te worden onderzocht of de gangmaker in dezelfde zin als de wielrenner deel uitmaakt van het nationale team. Aangezien de rol van de gangmaker belangrijk is en de prijzen *zowel* aan de wielrenner *als* aan de gangmaker worden uitgereikt dient deze vraag bevestigend te worden beantwoord.

Sub-vraag 3

Ten aanzien van de territoriale werkingssfeer van artikel 48 merken de UCI en de KNWU op dat voor de toepassing van de communautaire bepalingen aan de volgende voorwaarden moet zijn voldaan:

a) de contracterende partijen moeten de nationaliteit van een Lid-Staat hebben;

b) het contract moet op het grondgebied van een Lid-Staat zijn afgesloten;

c) de in het contract vastgelegde prestaties moeten op het grondgebied van een der Lid-Staten worden verricht.

Met betrekking tot de „indirecte" invloed van de nationaliteitsclausule op de deelneming aan andere wedstrijden dan de wereldkampioenschappen zelf, wordt de vraag aan de orde gesteld in hoeverre de beperkingen op de samenstelling van een ploeg voor de wereldkampioenschappen zouden kunnen doorwerken op de andere wedstrijden binnen de Gemeenschap, zelfs indien de wereldkampioenschappen buiten het grondgebied der Lid-Staten worden verreden.

In dit verband merken de UCI en de KNWU op dat het Hof zowel in het arrest van 14 juli 1972 (zaak 52-69, *Geigy t. Commissie,* Jurispr. 1972, blz. 826), als in het arrest van 21 februari 1973 (zaak 6-72, *Europemballage en Continental Can t. Commissie,* Jurispr. 1973, blz. 241) slechts de gedragingen binnen de gemeenschappelijke markt beoordeelde, maar zich niet uitsprak over de toepasselijkheid van het gemeenschapsrecht op gedragingen buiten de Gemeenschap die gevolgen zouden kunnen hebben binnen de gemeenschappelijke markt.

Een „indirecte" discriminatie als gevolg van de litigieuze bepaling kan hoe dan ook slechts aan de communautaire voorschriften worden getoetst indien de gangmakers het bewijs leveren a) dat er bij de samenstelling van de ploegen voor andere wedstrijden binnen de Gemeenschap dan de wereldkampioenschappen discriminatie heeft plaatsgevonden en b) dat deze „indirecte" discriminatie het onvermijdelijke gevolg is van de litigieuze nationaliteitsclausule.

De UCI en de KNWU zijn van mening dat de selectiewedstrijden voor de wereldkampioenschappen niet aan een dergelijk onderzoek kunnen worden onderworpen daar het verband met de wereldkampioenschappen voor de hand ligt; de terecht opgestelde regels voor de organisatie van de wereldkampioenschappen moeten noodzakelijkerwijs ook gelden bij selectiewedstrijden, waar deze ook worden verreden. Buiten deze selectiewedstrijden kan een dergelijke indirecte discriminatie niet worden aangetoond. Afgezien van de wereldkampioenschappen kunnen de sportlieden een ploeg vormen met de partner van hun keuze, van welke nationaliteit dan ook.

Tweede vraag en sub-vraag 1

Vooreerst wijzen de UCI en de KNWU op het restkarakter van de bepalingen betreffende het vrij verrichten van diensten en de vrije vestiging ten opzichte van de bepalingen inzake het vrije verkeer van werknemers. Pas wanneer deze

laatste niet gelden vinden de eerste toepassing.

Voorts bestaat er een fundamenteel verschil tussen de artikelen 48 en volgende enerzijds en de artikelen 59 en volgende anderzijds. Terwijl de regels betreffende het vrije verkeer van werknemers (artikel 48 e.v.) zowel voor particulieren als voor Lid-Staten en Gemeenschapsinstellingen verplichtingen meebrengen, zoals onder meer uit artikel 7, lid 4, van verordening nr. 1612/68 blijkt, is zulks niet het geval met betrekking tot het vrij verrichten van diensten. Artikel 59 en volgende leggen slechts de Lid-Staten en de Gemeenschapsinstellingen verplichtingen op. Zij kunnen dus niet worden toegepast op het UCI-reglement.

Sub-vragen 2 en 3

Hiervoor wordt verwezen naar de opmerkingen inzake de sub-vragen 2 en 3 van de eerste vraag.

Sub-vraag 4

Hoewel de vraag omtrent de directe werking van artikel 59, anders dan voor de artikelen 48 en 52, nog niet door het Hof is beslist, zijn de UCI en de KNWU van mening dat de redactie van artikel 59 ondubbelzinnig is en dat deze bepaling voldoet aan de vereisten, welke het Hof heeft gesteld voor de rechtstreekse werking, met name in het arrest van 19 december 1968 (zaak 13-68, *Salgoil t. Ministerie van Buitenlandse Handel van de Italiaanse Republiek,* Jurispr. 1968, blz. 631): de verplichting is duidelijk, na afloop van de overgangsperiode is hieraan geen enkel voorbehoud verbonden en zij laat de Lid-Staten geen beleidsvrijheid.

Derde vraag en sub-vraag 1

Het verbod van discriminatie, neergelegd in artikel 7 van het Verdrag, vindt alleen toepassing wanneer de artikelen 48 en 59 niet gelden. Anders dan artikel 59 is artikel 7 echter van toepassing, wanneer zoals in casu het discriminerend gedrag aan een particulier is toe te schrijven. De UCI en de KNWU wijzen erop dat er naar hun mening in de onderhavige zaak echter geen sprake kan zijn van „discriminatie".

Sub-vragen 2 en 3

Hiervoor wordt verwezen naar de opmerkingen inzake de sub-vragen 2 en 3 van de eerste vraag.

Sub-vraag 4

Daar artikel 7 een algemeen beginsel van subsidiaire aard ten opzichte van de artikelen 48 en 59 vormt, is een nadere uitwerking als voorzien in lid 2 nodig, ook al is de verplichting duidelijk genoeg. Het kan dus geen directe werking hebben.

D — Opmerkingen van partijen Walrave en Koch

Eerste vraag (artikel 48)

Volgens verzoekers in het hoofdgeding, is de overeenkomst tussen gangmaker en stayer een arbeidsovereenkomst. De bepaling waarin buitenlanders worden uitgesloten vormt een duidelijke discriminatie op grond van nationaliteit. Vanwege het belang van een wereldtitel in de sport, vormt deze bepaling een ernstige beperking van hun beroepsontplooiing.

Ten aanzien van de tweede sub-vraag, wijzen Walrave en Koch erop, dat de gangmaker ten opzichte van de wielrenner slechts een bijkomstige taak heeft.

De plaats waar de wereldkampioenschappen worden gehouden (derde sub-vraag) speelt geen rol, aangezien deze een beslissende invloed uitoefenen op de werkgelegenheid in de sport binnen de EEG.

Tweede vraag (artikel 59)

Het antwoord op de sub-vragen 1 tot en met 3 is gelijk aan vorenstaande ant-

woorden. Aan artikel 59 dient directe werking te worden toegekend (vierde sub-vraag).

Derde vraag

De litigieuze nationaliteitsbepaling is in strijd met artikel 7 van het EEG-Verdrag, dat rechtstreekse werking heeft (vierde sub-vraag). Het feit dat het gaat om een wedstrijd waarin landen of nationaliteiten om een wereldtitel dingen is irrelevant in de beroepssport.

Het antwoord op de sub-vragen 2 en 3 is gelijk aan de antwoorden inzake de eerste vraag.

III — Mondelinge behandeling

1. Overwegende dat partijen Walrave en Koch, vertegenwoordigd door J. L. Janssen van Raay, en de Commissie, vertegenwoordigd door J. Cl. Séché, bijgestaan door H. Bronkhorst, ter terechtzitting van 8 oktober 1974 mondelinge opmerkingen hebben gemaakt.

Walrave en Koch beantwoorden de hun door het Hof gestelde vragen met betrekking tot het „sportieve" karakter van de door de wielrenner en de gangmaker gevormde ploeg. Zij merken op dat het in de stayerij alleen gaat om een wedstrijd tussen wielrenners en niet tussen combinaties van wielrenners en motorrijders. Hiervoor zijn verschillende aanwijzingen te vinden: de stayerwedstrijden worden niet door de motorbonden maar door de wielerbonden georganiseerd en uit officiële publikaties van de uitslagen der wereldkampioenschappen blijkt, dat bij stayerwedstrijden alleen de wielrenner wordt geklasseerd. Doorslaggevend is volgens Walrave en Koch het feit dat, ondanks het zeer scherpe onderscheid tussen sportwedstrijden voor amateurs en professionals, beroepsgangmakers kunnen deelnemen aan wedstrijden voor amateurwielrenners.

Met betrekking tot de verklaring van de Union Cycliste Internationale dat haar reglementen geen onderscheid maken tussen beroeps- en amateurgangmakers, merken Walrave en Koch op dat het tegenstrijdig is enerzijds te beweren dat de gangmakers in de combinatie gangmaker-stayer een even belangrijke rol vervullen als de wielrenners, en anderzijds dat er geen onderscheid wordt gemaakt naar hun hoedanigheid van amateur of professional.

Haar betoog in de schriftelijke opmerkingen verder uitwerkend, wijst de Commissie er op dat, in tegenstelling tot wat de UCI beweerde, de vaststelling van discriminatie niet onvermijdelijk tot nietigheid van het litigieuze UCI-reglement behoeft te leiden. Het wordt slechts buiten toepassing gelaten. Luidens artikel 7, lid 4, van verordening nr. 1612/68 is een contractbepaling die in strijd is met artikel 48 van het Verdrag echter wel van rechtswege nietig.

2. Overwegende dat de Advocaat-Generaal ter terechtzitting van 24 oktober 1974 conclusie heeft genomen.

Ten aanzien van het recht

1 Overwegende dat de Arrondissementsrechtbank te Utrecht bij uitspraak van 15 mei 1974, ingekomen ter griffie van het Hof op 24 mei 1974, krachtens artikel 177 van het EEG-Verdrag verschillende vragen heeft gesteld inzake de

uitlegging van de artikelen 7, eerste alinea, 48 en 59, eerste alinea, van het Verdrag alsmede van 's Raads verordening nr. 1612/68 van 15 oktober 1968 (PB nr. L 257, blz. 2) betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap;

2 dat in hoofdzaak wordt gevraagd of deze teksten aldus moeten worden uitgelegd dat met hun inhoud onverenigbaar is een reglementsbepaling van de Union Cycliste Internationale betreffende wereldkampioenschappen wielrennen met motorgangmaking, volgens welke „de gangmaker van dezelfde nationaliteit moet zijn als de wielrenner";

3 dat deze vragen zijn gesteld in een geding, aanhangig gemaakt tegen de Union Cycliste Internationale, alsmede tegen de Nederlandse en Spaanse wielerbonden, door twee Nederlandse onderdanen die als gangmaker plegen deel te nemen aan wedstrijden van bovengenoemde soort, en die genoemde bepaling van het UCI-reglement discriminatoir achten;

4 Overwegende dat, gelet op de doelstellingen van de Gemeenschap, sportbeoefening slechts onder het Gemeenschapsrecht valt inzoverre zij een economische activiteit in de zin van artikel 2 van het Verdrag vormt;

5 dat, wanneer een dergelijke activiteit het karakter van arbeid in loondienst of van een bezoldigde dienstverrichting heeft, zij meer in het bijzonder binnen de werkingssfeer van de artikelen 48 tot en met 51, respectievelijk 59 tot en met 66 van het Verdrag valt;

6 dat deze bepalingen, die de algemene regel van artikel 7 van het Verdrag uitwerken, elke discriminatie op grond van nationaliteit in de uitoefening der daar genoemde activiteiten verbieden;

7 dat in dit verband de juiste aard van de rechtsrelatie krachtens welke deze prestaties worden verricht niet terzake doet, daar de non-discriminatieregel in gelijkluidende bewoordingen alle arbeidsprestaties en dienstverrichtingen bestrijkt;

8 dat dit verbod echter geen betrekking heeft op de samenstelling van sportploegen, met name in de vorm van nationale ploegen, daar de opstelling dezer ploegen alleen van belang is voor de sport en als zodanig buiten de economische activiteit staat;

9 dat deze beperking van de werkingssfeer der betrokken bepalingen evenwel alleen mag gelden voor haar eigenlijke doel;

10 dat het aan de nationale rechter staat om in verband met het voorafgaande de aan zijn oordeel onderworpen activiteit te kwalificeren en met name om te beslissen of in de betrokken sport gangmaker en wielrenner al dan niet een ploeg vormen;

11 Overwegende dat de antwoorden zijn gegeven binnen de bovenomschreven grenzen van de werkingssfeer van het Gemeenschapsrecht;

12 Overwegende dat de gestelde vragen de uitlegging van de artikelen 48 en 59 en subsidiair van artikel 7 van het Verdrag betreffen;

13 dat zij in hoofdzaak betrekking hebben op de toepasselijkheid van genoemde bepalingen op rechtsbetrekkingen die niet onder het publiekrecht vallen, op de bepaling van hun territoriale werkingssfeer ten aanzien van een sportreglement, afkomstig van een federatie van wereldomvang, alsmede op de directe toepasselijkheid van sommige dezer bepalingen;

14 Overwegende dat in de eerste plaats in verband met elk der bedoelde artikelen wordt gevraagd of de bepalingen van een reglement van een internationale sportfederatie als onverenigbaar met het Verdrag kunnen worden beschouwd;

15 dat is betoogd dat de verboden van deze artikelen slechts betrekking hebben op de beperkingen voortvloeiend uit overheidsoptreden en niet op die welke voortvloeien uit rechtshandelingen van personen of verenigingen die niet onder het publiekrecht vallen;

16 Overwegende dat de artikelen 7, 48 en 59 in hun onderscheidene toepassingsgebieden alle discriminaties op grond van nationaliteit verbieden;

17 dat het verbod van deze discriminaties niet alleen geldt voor het optreden van het openbaar gezag maar zich ook uitstrekt tot bepalingen van andere aard, strekkende tot collectieve regeling van arbeid in loondienst en dienstverrichtingen;

18 dat immers de opheffing tussen de Lid-Staten van belemmeringen voor het vrije verkeer van personen en het vrij verrichten van diensten — fundamentele doelstellingen van de Gemeenschap, vermeld in artikel 3, sub c van het Verdrag —, in gevaar zou worden gebracht, indien de opheffing van door de staten gestelde belemmeringen kan worden ontkracht door belemmeringen voortvloeiend uit krachtens hun eigen rechtsbevoegdheid door niet onder het publiekrecht vallende verenigingen of lichamen verrichte handelingen;

19 dat bovendien, waar de arbeidsvoorwaarden in de verschillende Lid-Staten nu eens worden beheerst door bepalingen van wet of verordening, dan weer door overeenkomsten en andere rechtshandelingen van privaatrechtelijke aard, een beperking van de betrokken verboden tot het overheidsoptreden ongelijkheden in hun toepassing kan doen ontstaan;

20 dat ongetwijfeld de artikelen 60, derde alinea, 62 en 64, op het gebied van de dienstverrichtingen, specifiek de afschaffing van maatregelen van de Lid-Staten betreffen, maar dat deze omstandigheid geen afbreuk mag doen aan de algemene bewoordingen van artikel 59, waarin betreffende de herkomst van de te verwijderen hinderpalen geen onderscheid wordt gemaakt;

21 dat voorts vaststaat dat artikel 48 ten aanzien van de afschaffing van elke discriminatie op grond van nationaliteit wat betreft arbeid in loondienst, zich ook uitstrekt tot overeenkomsten en regelingen die niet van het openbaar gezag uitgaan;

22 dat bijgefolg artikel 7, lid 4, van verordening nr. 1612/68 bepaalt dat het discriminatieverbod van toepassing is op arbeidsovereenkomsten en andere collectieve arbeidsregelingen;

23 dat de in artikel 59 bedoelde activiteiten niet door hun aard verschillen van de in artikel 48 bedoelde, maar enkel door de omstandigheid dat zij niet krachtens een arbeidscontract worden uitgeoefend;

24 dat dit enkele verschil niet een engere interpretatie kan rechtvaardigen van de toepasselijkheid der te verzekeren vrijheid;

25 dat hieruit volgt dat de bepalingen van de artikelen 7, 48 en 59 van het Verdrag door de nationale rechter in aanmerking kunnen worden genomen bij de beoordeling der geldigheid of der gevolgen ener reglementsbepaling van een sportorganisatie;

26 Overwegende dat de nationale rechterlijke instantie vervolgens de vraag stelt in hoeverre de non-discriminatieregel kan worden toegepast op rechtsbetrekkingen die worden aangegaan in het kader der activiteiten van een sportfederatie van wereldomvang;

27 dat het Hof tevens wordt gevraagd of de rechtstoestand kan verschillen naargelang de sportwedstrijd plaats vindt op het grondgebied van de Gemeenschap dan wel daarbuiten;

28 Overwegende dat de non-discriminatieregel wegens haar dwingende aard geldt bij de beoordeling van alle rechtsbetrekkingen, in de mate waarin deze hetzij wegens de plaats waar zij worden aangegaan, hetzij wegens de plaats waar zij hun uitwerking hebben, op het grondgebied van de Gemeenschap kunnen worden gelokaliseerd;

29 dat het aan de nationale rechter staat deze lokalisering te beoordelen met inachtneming van de omstandigheden van elk bijzonder geval, en ten aanzien van het rechtsgevolg dier betrekkingen de consequenties te trekken uit een eventuele schending van de non-discriminatieregel;

30 Overwegende dat de nationale rechterlijke instantie ten slotte de vraag heeft gesteld of artikel 59, eerste alinea, en eventueel artikel 7, eerste alinea van het Verdrag, directe werking hebben in de rechtsorde der Lid-Staten;

31 Overwegende dat, zoals boven is aangegeven, artikel 59 ten doel heeft op het gebied der dienstverrichtingen onder meer elke discriminatie te verbieden op grond van de nationaliteit van degene die de dienst verricht;

32 dat voor de dienstverrichtingen artikel 59 de uitwerking vormt van de non-discriminatieregel die in artikel 7 is neergelegd voor het globale toepassingsgebied van het Verdrag en in artikel 48 voor de arbeid in loondienst;

33 dat, zoals reeds voor recht is verklaard (arrest van 3 december 1974 in zaak 33-74, Van Binsbergen), artikel 59 bij het einde van de overgangsperiode een onvoorwaardelijk verbod inhoudt, hetwelk ten aanzien van dienstverrichtingen — en voor zover het onderdanen der Lid-Staten betreft — in de rechtsorde van elke Lid-Staat verhindert belemmeringen of beperkingen op grond van de nationaliteit van degene die de dienst verricht te stellen;

34 dat op de gestelde vraag mitsdien moet worden geantwoord dat artikel 59, eerste alinea, althans voor zover het is gericht op de afschaffing van elke discriminatie op grond van nationaliteit, na afloop van de overgangsperiode voor particulieren rechten doet ontstaan die door de nationale rechter moeten worden gehandhaafd;

Ten aanzien van de kosten

35 Overwegende dat de kosten, door de Commissie der Europese Gemeenschappen wegens indiening harer opmerkingen bij het Hof gemaakt, niet voor vergoeding in aanmerking kunnen komen;

36 dat de procedure ten aanzien van de partijen in het hoofdgeding als een aldaar gerezen incident is te beschouwen, zodat de nationale rechterlijke instantie over de kosten heeft te beslissen;

HET HOF VAN JUSTITIE,

uitspraak doende op de door de Arrondissementsrechtbank te Utrecht gestelde vragen, verklaart voor recht:

1. Gelet op de doelstellingen van de Gemeenschap valt sportbeoefening slechts onder het Gemeenschapsrecht inzoverre zij een economische activiteit in de zin van artikel 2 van het Verdrag vormt.

2. Het in de artikelen 7, 48 en 59 van het Verdrag neergelegde verbod van discriminatie op grond van nationaliteit, heeft geen betrekking op de samenstelling van sportploegen, met name in de vorm van nationale ploegen, daar de opstelling dezer ploegen alleen van belang is voor de sport en als zodanig buiten de economische activiteit staat.

3. Het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit geldt niet alleen voor het optreden van het openbaar gezag maar strekt zich ook uit tot bepalingen van andere aard, strekkende tot collectieve regeling van arbeid in loondienst en dienstverrichtingen.

4. De non-discriminatieregel geldt bij de beoordeling van alle rechtsbetrekkingen, in de mate waarin deze hetzij wegens de plaats waar zij worden aangegaan, hetzij wegens de plaats waar zij hun uitwerking hebben, op het grondgebied van de Gemeenschap kunnen worden gelokaliseerd.

5. Artikel 59, eerste alinea, doet, althans voorzover het is gericht op de afschaffing van elke discriminatie op grond van nationaliteit, na afloop van de overgangsperiode voor particulieren rechten ontstaan die door de nationale rechter moeten worden gehandhaafd.

Lecourt Ó Dálaigh Mackenzie Stuart Donner Monaco
Mertens de Wilmars Pescatore Kutscher Sørensen

Uitgesproken ter openbare terechtzitting te Luxemburg op twaalf december negentienhonderdvierenzeventig.

De Griffier
A. Van Houtte

De President
R. Lecourt